

על חשיבותו של שריד זה כבר העיר פרופ' אסף⁵¹. ואמנם אפשר ללמוד ממנו על תולדות המהדורות של חיבורו של הרמב"ם "יד החזקה", כפי שכבר העיר פרופ' אסף בדברו על המהדורות הללו⁵², על תורתו של רבנו ברוך הספרדי, כפי שכבר העיר פרופ' י' ג' אפשטיין במאמרו על רבנו ברוך זה⁵³, שפירסם אף קטעים אופיים מתורתו של רב"ס בשריד זה בנספח מיוחד למאמרו זה⁵⁴, על ספר התשלום של רבנו אפרים דמן קלעה חמאד, כפי שביררתי במאמר אחר⁵⁵ וכן על תולדות פירושי רש"י⁵⁶.

והנה, לאחר שהוכח, ששריד זה הוא קטע מספר תשלום להלכות הרי"ף, אפשר, לעתים, לעמוד על פיו גם על הגירסא הנכונה בספרו של הרי"ף⁵⁷ וכן על דעת הרי"ף בהבנת פשט הגמרא⁵⁸.

ב. עוד קטע מספר על הלכות הרי"ף

ב"גנזי שכטר" פירסם פרופסור לוי גינצבורג קטע מכ"י מן הגניזה שכינהו "מפרוש עברי-ערבי לבבא מציעא מאחד מקדמוני חכמי ספרד"⁵⁹. בהקדמתו לקטע זה כותב גינצבורג: "הקטע הזה מכיל פירושים לבבא מציעא צ"ג ב' — צ"ד א' וצ"ו ב' — צ"ז א'" ומציין, שהקטע חסר באמצעו: "ולפי זה חסרים כב דפים או יותר". בנוגע לטיבו של הפירוש מעיר גינצבורג: "פרוש זה קרוב בסגנונו לחדושי הספרדים ואינו פרוש קצר ופשוט בדרך ר' חננאל ורש"י" ובנוגע למחבר הוא מסיק: "מחברנו בלי ספק חי קרוב לזמנו של הרי"ף ואולי היה אחד מתלמידיו שאין דרך חכמי ספרד לכנות את הרי"ף בשם הכבוד רבנו הרב"⁶⁰.

אולם לענ"ד נראה, שהקטע אינו שריד מפירוש לגמרא מסכת בבא מציעא, שהרי אם ננית, שזהו שריד מפירוש לגמרא, מתעוררות השאלות הבאות:

(א) כפי שכבר העיר גינצבורג, פירוש זה "אינו פרוש קצר", כנ"ל. מחברו של הפירוש

51 "מאמרים", עמ' לא.

52 קרית ספר, שנה י"ח, עמ' 155.

53 חרביץ, שנה א' ספר ד' עמ' 29 וסע"מ 32.

54 שם, עמ' 60—62.

55 למעלה, עמ' 222 ואילך. ועי' גם למעלה, הע' 28 והע' 32—33.

56 עי' מה שהעיר פרופ' אסף ב"מאמרים", רע"מ ל'; וכן שם, עמ' לא, הע' ג. ועי' גם מש"כ למעלה, הע' 9.

57 כך, למשל, שגירסת הרי"ף ברכות, פ"ג, סס"י ס (דו"ו, דף יא ע"ב) אין לשנותה (ועי' הגהות הב"ח שם אות א וגם אות ב) וכך לנכון גם גירסת הרא"ש כפי שכבר העיר ר' רנ"ג רבינוביץ ד"ל (ד"ס לברכות יט רע"ב אות צ). ולעניין יחס הרא"ש לרי"ף עי' מש"כ רש"ח קוק ז"ל בק"ס, שנה י"ח, עמ' 105—106. ועי' גם למעלה, הע' 21.

58 עי' לה' 9 והע' 21. בירורו של עניין זה מצריך ביאור הסוגיא ושיטות הראשונים, שהם עניין למאמר מיוחד, ולפיכך אסתפק, לפ"ש, בהערה זו.

59 גנזי שכטר, ספר ב', נויארק תרפ"ט, סי' לז, עמ' 382—394.

60 שם, עמ' 382.

הזה רגיל לפרש כל תיבה ותיבה מדברי התנאים והאמוראים, אף כשרש"י אינו מפרשן⁶¹, לעתים קרובות מאד הוא מביא לעניין אחד ולפעמים אף לתיבה אחת דבריהם של מפרשים ופוסקים שונים⁶² ולא רק כשהם תלוקים זה על זה בפסק הלכה⁶³ או נבדלים זה מזה בהבנת הפשט⁶⁴ או בהבנת פירוש המלים המדויק⁶⁵ או שמוסיפים זה על זה תוספת כל

61 ע"י במיוחד בגנוי שכטר, שם, עמ' 384, שו' 17—22; עמ' 385, שו' 1—3, 5, 13—14, 19; עמ' 389, שו' 2; עמ' 390, שו' 11, 12; עמ' 392, שו' 4—11; ועמ' 393, שו' 22, 1—4; והשוה את פירושו של רש"י למקומות המקבילים במסכת בבא מציעא. אף על פי כן אין לומר, שפירוש זה אינו על דרך רש"י כלל. דרך פירושו הוא על דרך הפרשנות האשכנזית, שממנה ינק אף רש"י. אמנם אף הוא, כרש"י, מפרש פרטים, אבל בעוד שרש"י מפרש רק אותם הפרטים, שלגביהם אין לסמוך על הבנתו של הלומד בלבד ויש הכרח לפרשם, אין המחבר שלנו מגלה הבחנה כזאת ומפרש אף פרטים, שרש"י לא ראה צורך לפרשם. לשם הדגמה אציין מרשימת הפירושים הנ"ל שתי דוגמות:

(א) בבבא מציעא, דף צו, סע"ב, מסופרים שני מעשים, מעשה באדם, ששאל נרגא ונשבר ובא דינו לפני רבא, ושוב מעשה באדם, ששאל נרגא ונשבר ובא דינו לפני רב. רש"י בפעם הראשונה מפרש "ואיתכר" — "בפשיעה" ואילו בפעם השניה לא פירש כלום, ובצדק, שהרי כבר למד הלומד את פירושם של דברים במעשה הראשון; ואילו המחבר הזה מפרש פעמיים "ואיתבר" — "פ' בפשיעה" (שם, עמ' 390, שו' 7 ושו' 12).

(ב) בדף צג, ע"ב, לאחר שנמסר פסק דינו של רב נחמן במעשה אחד שבא לפניו, שואל הגמרא "לימא פליגא דרב הונא בר אבין". המחבר הזה מפרש "לימא פליגא" — "פ' הא דרב נחמן", בעוד שרש"י מניח, שהלומד יבין מעצמו, שהמדובר הוא בזו של רב נחמן הנזכר קודם לכן. אמנם גם רש"י רגיל לפרש בכגון אלה, אבל רק במקום שראה צורך כל שהוא בכך. הנה, למשל, ההלכה של רב הונא בר אבין מובאת אף במסכת בבא קמא, דף קז ע"ב, לאחר דברי רבא בצורה דומה "לימא פליגא אדרב הונא בר אבין" ורש"י שם מפרש "לימא פליגא" — "דרכא". ברם, שם מאחר שנזכרו קודם לכן דברי אבין ורבא כאחד והלומד יוכל רק לאחר התבוננות בדברי רב הונא להסיק על מי מוסבת שאלת הגמרא, לפיכך בא רש"י להקל עליו ומציין תיכף, שכוונת המקשן לרבא. אבל כאן, בכ"מ, שעובר לקרוא נזכר רב נחמן בלבד, סמך רש"י, ובצדק, על הלומד, שאינו עלול להתקשות. ואילו המחבר שלנו פירש אף כאן "לימא פליגא" — "פ' הא דרב נחמן".

הרי, שפירושו אמנם בנוי בעיקרו על אותם היסודות, שעליהם בנה רש"י את פירושו (ע"י להלן, והע' 113—114), אלא שהוא דומה יותר לאותו סוג מפרט של פירושי מגנצא המתואר על ידי אברהם אפשטיין בספר היובל למשה שטיינשניידר (ע"ש עמ' 123). הבדלים כאלה אפשר למצוא גם בין פירושי רש"י לפירושי הריב"ן חתנו, שנתפרסמו על ידי פרופ' י' ב' אפשטיין, ז"ל. השוה, למשל, בפירוש הריב"ן לכתובות, דף פב, ע"ב, ד"ה "מ"ט", שהוא מפרש מה שרש"י לא פירש שם, שהרי קרשיית הגמרא ברורה (פירושי רבינו יהודה בר גתן, ירושלים תרצ"ג, עמ' 74) ועיין במאמרו הגדול של פרופ' אפשטיין על "פירושי ריב"ן ופירושי וורמייזא" (תרביץ, שנה ד', ובמיוחד שם, עמ' 30). וכן נבדלו בחזרותיהם פירושי ר' משה בר' יוסף מנרבונא מפירושי רש"י, אעפ"י ששניהם בנויים על אותם היסודות (ע"י מש"כ למעלה, עמ' 50 ואילך והע' 138).

ברם, יש להעיר, שלעתים היה מחבר אלמוני זה מוכרח לפרש מה שרש"י יכול היה לוותר על פירושו, אולי, משום שגירסתו היתה שונה מזו של מחבר זה (ע"י גנו"ש, עמ' 390, שו' 8). עתים שנים (גנו"ש, שם, עמ' 384, וכן סע"מ 392); עתים שלושה (שם, עמ' 389, וכן עמ' 390—391) ועתים אף ארבעה (שם, עמ' 383, וכן בעמ' 385, וכן בעמ' 386—387).

63 ע"י שם, סע"מ 386 — רע"מ 387.

64 ע"ש, רע"מ 383.

65 ע"ש, עמ' 385, שו' 11—12.

שהיא להסברת דברי הגמרא⁶⁶, אלא גם במקום שהם משוים זה עם זה ואין בדבריו של האחד אלא חזרה על דברי חברו⁶⁷.

והנה, בשריד קטן זה, המקיף פירוש לשני עמודי גמרא בלבד, משאיר המחבר קטעים שלמים בגמרא ללא פירוש כלל. כך הוא מדלג על העניין הנאמר בגמרא, דף צג, סע"ב — צד רע"א: "אמר ליה אביי לרבא" וכו'⁶⁸; על העניין הנאמר בגמרא, דף צו ע"א: "ההוא גברא דשאל שונרא" וכו'⁶⁹; ועל העניין הנאמר בגמרא, שם: "אמרו ליה רבנן לרבא" וכו'⁷⁰. וכן אין הוא מפרש קטעי עניינים. כך הוא מביא את הברייתא "רועה שהיה רועה" המובאת בגמרא, דף צג ע"ב, ומדלג על השקלא וטריא ששקלו וטרו בה בסוגיית הגמרא שם⁷¹; ויש שהוא מדלג על השקלא וטריא של הסוגיא ומביא ומפרש רק את המסקנא כמו בעניין שבגמרא, שם, בסוף העמוד, שהוא מביא ומפרש ממנו רק את מסקנת הגמרא "בלסטים מזויין ואפי' יהי רועה מזויין" וכו', ואילו את הבעייתא, שעליה באה תשובה זו בגמרא, הוא משמיט⁷²; ועוד כיו"ב⁷³.

ואין להעלות על הדעת כלל את האפשרות, שפירושם של קטעי גמרא אלה חסר מסיבת ליקויו של הכ"י. שכן אף על פי ששריד זה קטוע באמצעו — חסר בו הפירוש מדף צד רע"א עד דף צו סע"ב⁷⁴ — הרי שני קטעי השריד שלפנינו, הפירוש לדף צג ע"ב עד דף צד רע"א⁷⁵ והפירוש לדף צו סע"ב עד דף צו סע"א⁷⁶ אין למצוא בהם פגם ונראים הם שלמים לגמרי⁷⁷א.

וכיצד פירוש מפורט לגמרא, ש"אינו פרוש קצר ופשוט בדרך... רש"י" וכפי שהעיר

66 ע"ש, עמ' 383, שר' 3 ואילך.

67 ע"ש, עמ' 384, שר' 17—18: "ר' של' ז"ל... וכן פירש בו ר' ברוך ז"ל משמא דר' שמעון קיירא ז"ל"; והשוה שם, עמ' 385, שר' 11—12: "רב האיי... וכן פי' רב שלמה ז"ל". יש לציין, שדרכו של המחבר האלמוני היא להביא את דברי הגאונים והקדמונים לפי סדר הדורות. לפיכך הוא מזכיר בעמ' 385, במקום הנ"ל, את רש"י אחרי רב האיי. אמנם בעמ' 384, במקום הנ"ל, הוא מזכיר את רש"י לפני ר"ש קיירא. אבל הסיבה היא, שהמחבר לא ראה את דברי ר"ש קיירא במקורם, אלא הביאם משמו של ר' ברוך ור' ברוך מובא אחרי רש"י לפי סדר הזמנים. אף מכאן הסבר לחיסר הדיוק בהבאת דבריו של ר"ש קיירא, שבו נתקשה גינצבורג, שם, בהע' לשו' 19.

68 שם, רע"מ 389.

69 שם רע"מ 392.

70 שם, עמ' 393.

71 שם, עמ' 386.

72 שם, סע"מ 388.

73 עיין להלן, סעיף ד, בעניין הגירסות המשובות של המחבר.

74 עי' גנו"ש, שם, עמ' 389.

75 שם, עמ' 383—389.

76 שם, סע"מ 389—394.

77א חוץ ממקום אחד, שבו אני מסתפק, שמא לקוי הוא בחסר-מה, והוא ברע"מ 393, אלא שקשה להכריע בדבר.

גינצבורג כנ"ל, משאיר קטעים שלמים בגמרא ללא פירוש, בה בשעה שאף רש"י, אמן הקיצור, פירשם?⁷⁷

ב) בפירוש זה מובאים דברי הגמרא שלא כסדרם. כך מביא המחבר את הברייתא "רועה שהיה רועה" וכו'⁷⁸ וכן את ההלכה "רועה שהיה לו לקדם ברועים ובמקלות" וכו'⁷⁹, ששתיהן נאמרו בגמרא בדף צג רע"ב קודם למעשה של רב פפא ומוסבות על המשנה "ארבעה שומרין הן", שם, ע"א, בפירוש זה לאחר המעשה של רב פפא⁸⁰ ולאחר כל סוגיית הגמרא שלאחריו⁸¹ ואף לאחר המשנה הבאה "זאב אחד אינו אונס", שם סוף ע"ב⁸².

ולא רק בסדרם של קטעים שלמים, אלא אף בקטע אחד הקדים המחבר את המאחר ואיחר את המוקדם. כך בהביאו שני לשונות של הגמרא הוא הופך את סדרם ומביא לשון ראשון אחרון ואחרון ראשון⁸³. וכבר עמד גינצבורג על היפוך זה בהעירו, ש"מחברנו הפך סדר המאמרים"⁸⁴.

אף בחלוקת המשניות שונה סדרו מסדר הגמרא שלנו. כך הוא מפריד בין המשנה "זאב אחד" לבין המשנה "מתה כדרכה" השנויות בגמרא שלפנינו יחד בדף צג, סע"ב, ומצרף את האחרונה אל המשנה הבאה "מתנה שומר חנם", שלפנינו בגמרא היא באה בפני עצמה בדף צד, ע"א⁸⁵, כפי שכבר העיר גינצבורג⁸⁶.

ואם הפירוש הזה הוא פירוש לגמרא, מה פשר השינויים האלה בסדר הבאת דברי הגמרא וחלוקת המשניות?

ג) יש שהמחבר מפרש בסוף פרק ז' עניין הנמצא בגמרא לא בסוף פרק ז', שהוא עומד בו, אלא באחד הפרקים הראשונים של המסכת, בפרק ג'⁸⁷. ואם שריד זה מפירוש לגמרא הוא, הרי כבר פורש עניין זה למעלה במקומו ולשם מה חזר עליו בפרק ז'?

77 לעניין הראשון הנ"ל, הע' 68 — השוה רש"י לב"מ דף צג סע"ב — צד רע"א עד המשנה; לעניין הנ"ל, הע' 69 — השוה רש"י שם צו ע"א; להנ"ל, הע' 70 — רש"י שם; להנ"ל, הע' 71 — רש"י שם צג ע"ב.

78 גנו"ש, שם, עמ' 386.

79 שם, עמ' 387.

80 שם, עמ' 383—384.

81 שם, עמ' 384—385.

82 שם, עמ' 385—386.

83 שם, עמ' 388.

84 שם, הע' לשו' 5.

85 שם, רע"מ 389.

86 שם, הע' לשו' 14 והע' לשו' 19.

87 שם, עמ' 389, שו' 22. בשריד זה נמצאת רק ההתחלה של הפירוש לעניין זה, כי כאן נפסק הקטע באמצעו, כנ"ל, והע' 74. ועי' להלן, הע' 103.

ד) בקטע קטן זה של הפירוש המקיף, כאמור, שני עמודים בלבד מן הגמרא, ישנן גירסות רבות — כארבעים במספר — השונות מגירסות הגמרא שלפנינו⁸⁸. ואם לגבי חלק גדול מהן אפשר לומר, שאלו הן הגירסות של ספרי הגמרא שלפני המחבר הזה⁸⁹, הרי לגבי חלק ידוע מהן קשה להסתפק בהסבר זה, שכן בשינויים אלה יש משום דילוג על שקלא וטריא של אמוראים, על חלקי סוגיא שלמים, דילוג שאינו בגדר שינוי נוסח בעולם.

כך, למשל, בגמרא, דף צו ע"א, ישנם שני לשונות של מאמר של רבא והלשון השני אינו לשון "איכא דאמרי" סתם, אלא תוצאה של קושיא על הלשון הראשון — "אלא אמר רבא" ואילו המחבר הזה מביא תחילה לשון ראשון של רבא ואח"כ לשון שני בצורת "איכא דאמרי" ללא כל קושיא ופירוק⁹⁰.

כיוצא בזה הוא גורס בהתחלת הברייתא "רועה שהיה רועה" וכו' את הלשון "תנו רבנן"⁹¹. והנה, כבר העיר פרופ' גינצבורג, ש"הברייתא הזאת מובאה בג' מקומות בבבא מציעא, מא א, צג ב וקו א, אולם לא השתמשו באחד מן המקומות בהבטוי ת"ר"⁹². במקום הנידון בפירוש זה בבבא מציעא, דף צג ע"ב, מובאת הברייתא בתורת תשובה של אביי על רבה "איתיביה", ואם גניח, שלפני המחבר הזה היתה הגירסא "תנו רבנן", הרי מן ההכרח להניח, שכל השקלא וטריא, שלשמו הובאה הברייתא הזאת, לא היה בספרי הגמרא שלפני מחבר זה.

אף בנוגע למאמר "רועה שהיה לו לקדם ברועים ובמקלות" וכו', שהובא בגמרא, שם, בלשון "מר" ואף הוא כקושיא של אביי על רבה, ואילו בפירוש זה הובא כמאמר העומד בפני עצמו ועל שם "רב יהודה אמר רב"⁹³, קשה לומר, שזו היתה גירסת המחבר הזה בספרי הגמרא שלפניו, שהרי אם כן, שוב נצטרך להניח, שכל השקלא וטריא, שלשמו הובא מאמר זה, לא היה בספרי הגמרא שלפניו⁹⁴. ועוד כיו"ב⁹⁵.

88 כארבעים שינויי גירסא בין נוסח הגמרא שלפנינו ובין נוסחו שבספר אלמוני זה, וביניהם אף שינויים חשובים, מניתי בקטע קטן זה. על חלק מן הבולטים שבשינויים אלה כבר העיר פרופ' גינצבורג בהערותיו. עי' גנו"ש, שם, עמ' 384, הע' לשו' 17; עמ' 385, 8; 386, 20; שם, 21; שם, 2 (לענין זה עי' מש"כ במיוחד להלן, בסעיף זה); 387, 15 (עי' להלן, כנ"ל); 390, 19 (ועי' לזה להלן, סוף הע' 135); 392, 13 (ועי' לזה להלן, הע' 135); 22, 293, ועי' גם מש"כ למעלה, סעיף ב, והע' 84 והע' 86.

89 עי', למשל, גנו"ש, שם, בהערות גינצבורג לעמ' 384, שו' 17; 385, 8; 386, 20; שם, 21. 392, 13; 393, 22; ועוד הרבה כיו"ב בשריד זה כגון במקום "דשלח" שלפנינו בגמ' צג ע"ב — "דאמר" בגנו"ש, סע"מ 384, שו' 22, וכ"ה גם בכ"י אחד של הגמרא (עי' דק"ס לשם, אות ח).

90 גנו"ש, שם, עמ' 394.

91 שם, עמ' 386.

92 שם, הע' לשו' 2.

93 שם, עמ' 387.

94 ועי' הערת גינצבורג, שם, לשו' 15.

95 עי' בדוגמות שביתר הסעיפים.

ואם פירוש זה מוסב על הגמרא, מניין לו גירסות שונות ומשונות אלו?

(ה) יש שפירושיו של המחבר אינם אלא חזרה על דברי הגמרא עצמו. כך בפירושו למשנה "מתנה שומר" וכו', שבדף צד, רע"א, מפרש המחבר האלמוני הזה את טעמה, "דדבר שבממון הוא וכל דבר שבממון אע"ג דמתנה כן על מה שכת' בתורה תנאו קיים"⁹⁶. ותימה, הרי לא הוסיף המחבר בדבריו אלה כלום. הרי כך גאמר בגמרא, שם: "אמאי מתנה על מה שכתוב בתורה הוא וכל מתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל. הא מני ר' יהודה היא דאמר בדבר שבממון תנאו קיים". ואין לומר, שהמחבר רצה להקדים בפירושו למשנה טעמים של דברים, שכן נוהג זה, הקיים אמנם אצל כמה מפרשים ושמטרתו להקל על הלומד, מצוי רק כשפיסקת הגמרא, שהוא עניין לפירוש המשנה, באה בריחוק מקום מן המשנה או באה אגב שקלא וטריא ויש למצות את הפירוש של המשנה מסוגיית הגמרא, אבל כאן, בעניין הנדון, הרי נאמרו דברי הגמרא המבארים האלה תיכף עם השלמת המשנה ובצורה ברורה ובהירה וקצרה ביותר⁹⁷.

ואם פירוש זה על הגמרא הוא, למה לו לחזור על דברי הגמרא, הנמצאים באותו מקום, ללא תוספת פירוש?

(ו) במקום אחד בקטע זה כתוב: "הדין לישנא דגמרא"⁹⁸.

ואם הספר דן בדברי הגמרא, מה טעם לציין, שזוהי לשון הגמרא? ואם דרך מיוחדת היא לו למחבר זה, למה הוא מעיר הערה זו במקום זה בלבד?⁹⁹ אולם מקור כל התמיהות הללו הוא בהנחה המוטעית, שפירוש זה הוא פירוש לגמרא. אבל לאמיתו של דבר ספר זה מוסב על הלכות הרי"ף. מכאן כל הדילוגים והשינויים והלשונות, שעוררו את התמיהות שלמעלה, ולאור הנחה זו יסולקו כל הקשיים ויתיישבו כל הבעיות מאליהם.

אם נשווה את הקטע הזה להלכות הרי"ף נמצא:

- (א) שכל הקטעים של הגמרא, שהמחבר לא פירשם, הם אותם הקטעים, שאינם נמצאים בהלכות הרי"ף¹⁰⁰, שהרי"ף השמיטם לפי דרכו¹⁰¹.
- (ב) אי הסדר בהבאת דברי הגמרא הוא לפי סדרו של הרי"ף, ששינה בהלכותיו מסדר הגמרא לפי דרכו¹⁰².

96 גנ"ש, שם, עמ' 389.

97 ואמנם רש"י בפירושו למשנה זו אינו מפרש את הטעם הזה שבגמרא, בעוד שעל דברי הגמרא, שנאמרו בריחוק מקום או אגב שקלא וטריא, הוא מעיר. וע"ש ברש"י למשנה הג"ל.

98 גנ"ש, שם, סע"מ 190, שו' 20.

99 דרכו היא להפסיק בין לשון הגמרא לבין לשון פירושו המשולבים, לרוב, בלשון הגמרא על ידי סימן הקיצור "פ" = פירוש (הדוגמות מרובות ביותר) ולעתים אף ע"י התיבה "כלומר" (עי' גנ"ש, שם, עמ' 385, שו' 6).

100 השווה את הלכות הרי"ף, בבא מציעא, ספ"ו, סי' תקה—תקי (דו"ז דף נג סע"ב — נד סע"א) וכן שם, פ"ח, סי' תקיג—תקטו (דו"ז דף נה ע"ב).

102 השווה את הלכות הרי"ף, שם, ספ"ו, סי' תקט (דו"ז דף נד ע"א). ועי' גם להלן הע' 105.

ג) המאמר מפרק ג', שנתפרש בספר זה בסוף פרק ז', נמצא בהלכות הרי"ף בסוף פרק ז', במקום שבו נתפרש בקטע זה ¹⁰³.

ד) הגירסות המשובנות שלו הן הגירסות שבספר ההלכות של הרי"ף ¹⁰⁴. והרי"ף עצמו, לפי דרכו, היה רגיל להשמיט קטעי השקלא וטריא שבסוגיית הגמרא ולהביא את הברייתות ואת מאמרי האמוראים כשהם לעצמם בהוסיפו בראשם פתיחה בלשון "תנו רבנן", "תניא" וכיו"ב או את שם אומרם הראשון, אם הלה היה ידוע לו ¹⁰⁵.

103 השווה את הלכות הרי"ף שם סוף הסימן. ועי' הערת גינצבורג, גנו"ש, שם, עמ' 389, לשו' 22. ברם, השווה גם רש"י לב"מ צג ע"ב ד"ה עלתה.

104 השווה כנ"ל הע' 100. ועי' להלן הע' 135.

105 עי' למשל, הלכות הרי"ף לברכות. כבר בראש הפרק הראשון, סי' א (דו"ו דף א ע"א), עם השלמת המשנה, הוא מתחיל: "תנו רבנן מאימתי" וכו' ואילו בגמרא, שם ב ע"ב, נאמר אגב שקלא וטריא "ורמינהי מאימתי" וכו'. כיר"ב בהלכות הרי"ף שם ספ"א סי' כה (דו"ו דף ו ע"א): "תניא בשחרית פתח" וכו' ואילו בגמרא שם יב ע"א, אגב שקלא וטריא "תא שמע שחרית פתח" וכו'. ועי' בהלכות הרי"ף, מגילה, פ"א סי' אלף פו (דו"ו דף ח ע"ב) ובר"ן שם, ד"ה "אין מוכרין ס"ת אפי' ישן". וכן לתענית, פ"ד סי' תתלח (דו"ו, דף י ע"א) ומש"כ ד"ר ב' מ' לוי, אלמה, ירושלים תרצ"ו, עמ' 106—107. ואף במסכת בבא מציעא עצמה יש שהרי"ף נוהג כך. עי', למשל, ב"מ דף סב ע"א: "מיתיבי הניח להם אביהן" וכו'. והשווה הלכות הרי"ף לשם פ"ה ראש סי' שצה (דו"ו דף לד ע"א): "תנו רבנן הניח להן אביהן" וכו'. ועי' במיוחד, ב"מ דף סט ע"ב, שם מובאת הברייתא "אע"פ שאמרו" וכו' אגב שקלא וטריא "לא שמיצא ליה הא דתניא אע"פ שאמרו" וכו' וכמוסבת על המשנה "שמין פרה" וכו' השנויה לפנינו בגמרא שם והשווה הלכות הרי"ף לשם, פ"ה סי' תמ (דו"ו דף מא ע"ב), שם מובאת ברייתא זו בפני עצמה "תנו רבנן אע"פ שאמרו" וכו' וכמוסבת על המשנה "אין מקבלין" וכו' השנויה לפנינו בגמרא להלן, דף ע רע"ב. והרי דוגמא זו מעין זו של הברייתא "רועה שהיה רועה" השנויה לפנינו בגמרא על משנת "ארבעה שומרין הן" ואגב שקלא וטריא "איתיביה רועה שהיה רועה" וכו' ואילו בהלכות הרי"ף היא מובאת על משנת "זאב אחד" ובפני עצמה: "תנו רבנן רועה שהיה רועה" וכו' כנ"ל, סעיף ב' וסעיף ד'. ויש שהוא משנה את נוסח ההבאה של הברייתא הנמצא בגמרא לא רק בזה שהוא משנה את ה"פתיחה", אלא אף בזה שהוא משלים אותה השלמת פירוש על ידי תוספת תיבות אחדות, כגון במסכת זו, ב"מ פ"א רס"י רמח (דו"ו דף ד ע"ב): "תנו רבנן שטר שכתוב בו סלעין דינרין" וכו', ואילו במקור שבגמרא, שם ד סע"א — רע"ב, נאמר: "מיתיבי סלעין דינרין" וכו', והקדמונים הם שפירשוה "מיתיבי סלעין דינרין" וכו' פי' שטר שכתוב בו סתם פלוני חייב לפלוני סלעין או דינרין" וכו' (כך לשון רבנו חננאל, שם רע"ב; ועי' גם רש"י שם). ועי"ל, הע' 14, ואכמ"ל. אין להעלות על הדעת, שאולי בנדון שלנו הנ"ל אלו היו גירסותיו של הרי"ף בספרי הגמרא שלפניו, שכן מלבד מה שדבר זה אינו מתיישב על הלב, כפי שהוסבר למעלה, סעיף ד, הרי הרי"ף עצמו מביא, למשל, את הברייתא הנ"ל "רועה שהיה רועה" ושעליה כפי הנוסח שלפנינו בגמרא כאן — בהלכותיו למסכת זו, למעלה פ"ג סי' שכז (דו"ו דף כ סע"א): "ואי קשיא לך הא דגרסינן בפרק השוכר את הפועלים איתיביה... רועה שהיה רועה" וכו'. ועי' גם להלן פ"ג, והע' 164. ויש להעיר, שבדרכי המקרים הללו גירסת הרא"ש היא נוסחו של הרי"ף ולא הנוסח של הגמרא. ועי' בהשוואה למקומות הנ"ל שבהלכות הרי"ף גם בפסקי הרא"ש לב"מ ספ"ז סי' טו; לברכות פ"א סי' יד; למגילה פ"ד סי' ה; לב"מ פ"ה סס"י ה; שם סי' נב; שם פ"א רס"י ו; ברם עי' גם שם פ"ג סס"י ז, וכן לתענית פ"ד סי' לד והגהות תגרי"פ לשם, אות ד. ועי', לפי שעה, מש"כ רש"ח קוק בקריית ספר, שנה י"ח, עמ' 105—106.

(ה) טעם המשנה, שנתפרש בגמרא ושחזר עליו המחבר בספר זה, אינו נמצא בהלכות הרי"ף¹⁰⁶, ולפיכך ראה המחבר צורך להביאו.

(ו) דרכו של הרי"ף הוא לפסוק הלכה על ידי עצם הצעת לשון הגמרא. ואולם יש שהוא "מכריע", "מסביר", "מרויח" ומוסיף¹⁰⁷. פרשני הרי"ף בהגיעם למקום שבו מוסיף הרי"ף על דברי הגמרא רגילים לציין את המעבר מהפסקת דברי הגמרא להתחלת דברי הרי"ף על ידי ציון מיוחד כגון "כתב רבינו", "זה כתב רבינו" וכיו"ב¹⁰⁸. ומאחר שהביטוי "הדין לישנא דגמרא" נמצא בספר זה בין דברי הגמרא שבהלכות הרי"ף לבין התוספת של הרי"ף עצמו, מובן מאליה למה העיר המחבר הערה זו ובמקום זה דווקא.

אין ספק אפוא, שזהו שריד מספר המוסב על הלכות הרי"ף. ברם, ייתכן מאד, שאף ספר זה אינו פירוש בלבד להלכות הרי"ף, אלא ספר תשלום, שכן המחבר אינו מסתפק בפירוש דברי הרי"ף ובהסברת שיטתו, אלא מביא גם מדברי הגמרא) שהרי"ף דילג עליהם¹⁰⁹, דברי הרי"ף, שכבר נאמרו באחד הפרקים הקודמים¹¹⁰ ואף דיעות מנוגדות לדעת הרי"ף¹¹¹, אלא שקשה להכריע בדבר על יסוד שריד קטוע וקטן זה.

גם מה שנוגע לזמנו של המחבר קשה לקבוע מסמרות על סמך קטע קטן זה. גינצבורג חשב, כנ"ל, ש"מחברנו בלי ספק חי קרוב לזמנו של הרי"ף ואולי היה אחד מתלמידיו..."¹¹². אולם קשה לקבל הנחה זו. המחבר מוכיר את רש"י¹¹³, משתמש בפירושו¹¹⁴ והולך בדרכיו¹¹⁵. ואם המחבר היה תלמידו של הרי"ף או בן זמנו, כיצד

106 השווה את הלכות הרי"ף, ב"מ ספ"ו סי' תקט (דו"ף דף נד ע"א).

107 ע"ל, הע' 14.

108 ע"י פירושו של ר' אהרן הלוי להלכות הרי"ף, שיצא לאור ע"י הר"ש ור"ן באמברגר בשם "פקודת הלויים", מאינץ תרל"ד, עמ' ב ; ח ; י ; יא ועוד.

109 ע"י למעלה, סעיף ה, והע' 96 והע' 106.

110 גנז"ש, שם עמ' 386.

111 כך הוא מעמיד מול שיטת הרי"ף את שיטת רבנו חננאל ור' יוסף בר' יהבוי (שם, סע"מ 386) ואת שיטת "רבי יצחק בן יהודה", אבן גיא (שם רע"מ 387) בלא להכריע. לעומת זו יש שהוא מבליט את שיטת הרי"ף (שם סע"מ 390), מעמיד מולה את שיטת "רבי יצחק בר' יהודה" (שם רע"מ 391) ומתפלמס עם שיטתו של רי"ף גיא (דוחה אותה) (שם סע"מ 391 – רע"מ 392).

112 שם עמ' 382.

113 ע"י שם עמ' 383 ; 384 ; 385 ; 389 וסע"מ 392. רש"י הוא היחיד, ששמו נזכר בקטע זה חמש פעמים, וע"י גם להלן והע' 114.

114 במקום אחד שנתקשה בו, כבר הרגיש גינצבורג, ש"גראה שמחברנו העתיק דברי רש"י" (שם עמ' 390, הע' לשו' 14. אבל תמיהתו של גינצבורג אינה קשה. וע"י אפשריין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ח, עמ' 803 ואילך ובייחוד עמ' 814). ברם, יש לציין, שאין זה המקום היחיד, שבו העתיק המחבר את דברי רש"י. לרוב הוא מעתיק את דבריו של רש"י בלשונו ממש : השווה גם גנז"ש, סע"מ 384, שו' 20, ד"ה חייביה לרש"י לב"מ צג ע"ב, ד"ה חייביה ; שם רע"מ 385, שו' 4, ד"ה ואינו נשבע לרש"י שם ד"ה עושה עמו דין ; עמ' 388, 5, ד"ה לטירחא לרש"י שם ד"ה לטירחא ; רע"מ 390, 7, ד"ה ואיתבר לרש"י צו סע"ב ד"ה ואיתבר. במקומות אלה העתיק את דברי רש"י כמעט מלה במלה ואין ביניהם אלא תילופי אותיות

יוסבר, שהוא מזכיר את רש"י, והרי תלמידי הרי"ף לא הכירו את רש"י ואפילו תלמידי תלמידי אינם מזכירים אותו עדיין¹¹⁶. אמנם גינצבורג תומך דבריו בעובדא, שהמחבר מכנה את הרי"ף "רבנו הרב" ו"אין דרך חכמי ספרד האחרונים לכנות את הרי"ף בשם הכבוד רבנו הרב"¹¹⁷, אבל אין זו ראיה, הכינוי "רבינו הרב" וכיו"ב כלפי הרי"ף מצוי לא רק בספריהם של תלמידי הרי"ף, אלא גם בספריהם של חכמי הדורות הבאים. אלא בעוד שתלמידי הרי"ף מכנים אותו בכינוי זה בכל ספריהם ותשובותיהם¹¹⁸, מכנים אותו חכמי הדורות הבאים בדרך כלל בכינוי זה רק בספריהם המוסבים על הלכות הרי"ף¹¹⁹. ומאחר

וצורות, שרגילים גם בכי"י שונים של פירוש אחד, ובמקרה שלנו לעתים בין רש"י שבגמרא ובין רש"י שבריי"ף (עי' ההבאה הג"ל מגנו"ש, ר"ע 385 ורש"י שם וכן רש"י לרי"ף וכיו"ב ההבאה מעמ' 390, שו' 14, וכנ"ל). ויש גם שדברי רש"י באים אצלו בשינוי לשון במקצת, לרוב על ידי הוספת תיבה או משפט: השוה גנו"ש, סע"מ 385, 15, ד"ה ר' יהודה לרש"י צג ע"ב, מתני' ד"ה בשעת; רע"מ 388, 2, ד"ה ואפי' עד כדי לרש"י שם ד"ה עד כדי דמיהם; שם ד"ה ואקשי' והיכן לרש"י שם ד"ה והיכן מצינו; סע"מ 392, 12, ד"ה ואומנא לרש"י שם צו ע"א ד"ה אומנא (והשוה רש"י שם קט סע"א). עתים הוא אף מאריך ומסביר: השוה גנו"ש, סע"מ 387, 20, ד"ה ששומר חנם בתנ"ל לרש"י צג ע"ב ד"ה שומר חנם; עמ' 388, 6, ד"ה לכושרא לרש"י שם ד"ה לכושרא; סע"מ 389, 2, ד"ה בכילתא לרש"י צו סע"ב ד"ה בכילתא; עמ' 393, 22, ד"ה כודניאתיה לרש"י צו ע"א ד"ה כודנייתא; סע"מ הג"ל, 9, ד"ה דלמיסר לרש"י שם ד"ה למיסר. אבל יש גם שמקצר מעט: השוה גנו"ש, רע"מ 386, 20, ד"ה הלסטים לרש"י צג ע"ב, מתני', ד"ה הליסטים; סע"מ 388, 13, ד"ה דהאי לרש"י שם גמ', ד"ה האי; רע"מ 389, 14, ד"ה סיגפה לרש"י שם, מתני' ד"ה סיגפה. ויש שמקדים לפרש בדיבור מוקדם מה שרש"י פירש בדיבור מאוחר יותר: השוה גנו"ש, עמ' 393, 5, והא פשיעה בבעלים ועמ' 394, 20, ד"ה והא גניבה לרש"י צו ע"א ד"ה בבעלים וד"ה גניבה בבעלים; ועי' אף עמ' 394, 16, ד"ה אלא איגנובי לרש"י שם ד"ה ומתה כדרכה. כללו של דבר: השוואת הפירוש הזה לפירושו של רש"י למקומות המקבילים מראה, שכל פירושי רש"י נשתקעו בספר זה, עתים ככתבם וכלשונם, עתים מתוך שינויי נוסח מפירוש רש"י שלפנינו ועתים מתוך שינויים והוספות בכוונה, תוך מארבעה דיבורים, מהם אחד לעז צרפתי (רש"י צג ע"ב, מתני', ד"ה הברדלס) ומהם שנים (רש"י צו רע"א, ד"ה ואיפטר וד"ה כשאלה בבעלים דמי), שבהם נכללו פירושי רש"י בדברי הרי"ף (גנו"ש, סע"מ 390 — רע"מ 391) ובדברי רבנו ברוך המובאים על ידו (סע"מ 392 — רע"מ 393. ועי' לרע"מ 393 מש"כ למעלה, הע' 74א. וצ"ע).

115 עי' למעלה הע' 61.

116 אף הרמב"ם, כידוע, אינו מזכיר את רש"י עדיין, אם כי כבר בסוף ימיו היו פירושי רש"י ידועים במצרים, כפי שיוצא גם מן השריד הקדמון לברכות הג"ל, פרק א'. וכן סופר דברי ימיה של ספרות ההלכה, ר' אברהם אבן דאוד, שהיה תלמידו ובן אחותו של ר' ברוך אלבאליא (עי' בספרו סדר הקבלה, גייבואר, סדר החכמים וקורות הימים, [ח"א], אוקספורד תרמ"ם, עמ' 77 וסע"מ 74) שהיה תלמידו של הרי"ף (שם עמ' 77) לא הכיר את פירושי רש"י, אלא שמע, כנראה בסוף ימיו, על רש"י (ע"ש, הוספה לספר סדר הקבלה, עמ' 84).

717 גנוי שכטר, שם, עמ' 382.

118 כך ר' יוסף בן מאיר הלוי אבן מיגאש הן בפירושו לבבא בתרא ב' ע"ב, ד"ה טעמא ועוד; בפירושו לשבועות מו ע"ב סד"ה אשתכח ועוד והן בתשובותיו סי' ז' ועוד.

119 כך הרא"ה קורא לרי"ף "רבינו" סתם בפירושו על הלכות הרי"ף, כנ"ל והע' 108, ואילו בפירושו על התלמוד הוא קורא לו "הרב אלפסי" (עי', למשל, חידושי הרא"ה לכתובות דף יח ע"ב סד"ה אמר); וכך ר' יצחק בר' אבא מארי ממרשיליא קורא לו בספרו מאה שערים "רבינו" ואילו בספרו העיטור — "רב אלפסי" (השוה, למשל, מאה שערים לרי"ף בבא קמא, שער י', דרוץ דף גז ע"א טור ב' וספר העיטור, ח"א, אות פ"א, מקדון, ד' לבוב, דף כז,

שהוכח למעלה, שספר אלמוני זה מוסב על הלכות הרי"ף, הרי השימוש בכינוי "רבנו הרב" לגבי הרי"ף אין בו משום הוכחה שהמחבר היה תלמידו או בן דורו של הרי"ף דווקא. להיפך, מן העובדא הנ"ל, שהמחבר מזכיר את רש"י, מוכח, שהוא חי, ללא ספק, לכל הפחות, כשלושה דורות לאחר הרי"ף.

והוא הדין בנוגע למקומו. אמנם אין ספק, שהמחבר חי בארץ, שלשון ישמעאל היתה בה לשון מדוברת, שהרי המחבר, הרגיל להביא את המקורות בלשונם, מביא מקורות שונים בערבית¹²⁰, מלבד מה שאף לשון עצמו היתה, כנראה, גם ערבית¹²¹; ולעומת זאת היא, הרגיל להעתיק את דברי רש"י, משמיט את פירושו של רש"י במקום שהוא לעז צרפתי¹²²; אולם קשה לקבוע את מקומו בדיוק, ניתן רק לשער, שהוא חי לא בספרד, אלא באחת מארצות המזרח התיכון. דבריו של גינצבורג, ש"פרוש זה קרוב בסגנונו לחדושי הספרדים"¹²³, אינם נראים. העיון בפירוש זה מגלה את השפעת דרכי הפרשנות האשכנזית-צרפתית בכלל ושל רש"י בפרט על המחבר¹²⁴. הוא גם משתמש, מלבד בספרות

טור ד'; ועוד כיו"ב. ברם, אמרתי "בדרך כלל", שכן יש יוצא מן הכלל כהרמב"ן המכנה את הרי"ף בתואר "רבינו הגדול" הן בספריו על הרי"ף כמו בס' מלחמת ה' להלכות הרי"ף, ברכות פ"א סי' ב' (ד"ו דף ב סע"א) או, למשל, בספר הזכות להלכות הרי"ף, יבמות פ"א סס"י ב' (ד"ו דף ב ע"ב) והן בתשובותיו (עי', למשל, ספרן של ראשונים, ירושלם תרצ"ה, עמ' 50) והן ביתר חיבוריו כמו, למשל, בחידושי למסכת שבת, דף ג ע"ב ד"ה תפשוט; בתורת האדם, ענין מי שמתו מוטל לפניו (ווארשא תרל"ו, עמ' 36, וע"ש) וכן בספרים אחרים (עי' הלכות בכורות פרק ד', ד"ו דף כג ע"א; הלכות חלה שם, ד"ו דף כו ע"א; הלכות נדרים פרק ב', ד"ו דף ד ע"א). ועי' לפי שעה גם מש"כ למעלה, עמ' 214, ואכמ"ל. 120 לפיכך הביא את דברי ר' יצחק בן יהודה אבן גיא פ'עמ"ם בלשון ערב (עיין גנו"ש, שם עמ' 383 ועמ' 389) ופ'עמ"ם בארמית (שם עמ' 387 ועמ' 391), משום שההבאות שבערבית הן, כנראה, כפי שהעיר אסף, מפירושו על התלמוד, וההבאות שבארמית — מספר ההלכות שלו (עי' תרביץ שנה ג', תרצ"ב, עמ' 214 הע' 6); אולם רק באחד משני המקומות האחרונים הוא כותב מפורש "ורב יצחק בר' יהודה ז"ל כתב בהלכות שלו" (רע"מ 391) בניגוד לדברי הרי"ף "בהלכות שלו" שהוא מזכיר קודם לכן (סע"מ 390). וכן מביא את דברי רבנו ברוך פ'עמ"ם בערבית (עמ' 383 ועמ' 389), כפי שכבר העיר אפשטיין (עי' תרביץ, שנה א, ספר ד, תר"ץ, עמ' 31). אף זו מעידה על דיוקו למסור את דברי קודמיו כלשונם וככתבם, שבעניין אחד כל ההבאות המובאות על ידו וכן, כנראה, לשון עצמו הן בערבית חוץ מארבע תיבות, שהן דברי רש"י ונמסרו בעברית (עי' גנו"ש, עמ' 383 ושו' 6; וצ"ע גם מש"כ שם סע"מ 392, שו' 13).

121 עי' גנו"ש, עמ' 383—384; עמ' 387, שו' 16—17; עמ' 389, שו' 20; סע"מ 391 — עמ' 392 ועמ' 393, שו' 17—21; ואולי גם סע"מ 392 שו' 13, ברם, ייתכן, שבמקום זה נבעו דבריו מפירוש רבנו ברוך (עי"ל, הע' 120), וצ"ע. וכבר העיר פרופ' אפשטיין, שלשונם של המפרש האלמוני הזה היתה ערבית (תרביץ, במקום הנ"ל).

122 עי' למעלה, סוף הע' 114.

123 גנוי שכטר, שם, עמ' 382.

124 עי' מש"כ למעלה הע' 61 והע' 113—114.

הגאונים¹²⁵ ובפירושי רבנו חננאל¹²⁶, במקורות מתחומי תורה שונים, הן מן התחום הצרפתי¹²⁷, הן מן התחום הספרדי¹²⁸ והן מן התחום של המזרח התיכון¹²⁹, תופעה הרגילה במיוחד בארצות המזרח התיכון. ואף גם זאת, ר' יוסף בר' יהבוי הנזכר על ידו בקטע קטן זה פעמיים ושהיה, כנראה, אחד מחכמי חלב, כפי שהעיר פרופ' אפשטיין¹³⁰, נזכר — עד כמה שהגיעונו, לפ"ש, ידיעות עליו — רק בספרים של מחברים, ששהו בחלב כגון ר' יהודה אלמדארי¹³¹ ור' סעיד בן דאוד¹³² או בסביבות אלה¹³³ א.

אולי כדאי להעלות את ההשערה, שמחברו של ספר התשלום להלכות הרי"ף לברכות הנ"ל, בפרק א', הוא אולי גם מחברו של ספר זה להלכות הרי"ף לבבא מציעא, שכן בשני הספרים ישנן כמה תופעות דומות¹³⁴; אלא שיש מקום להיסוס, מאחר שקיימים גם הבדלים

125 "רב צמח" (גנו"ש, עמ' 384) ו"רב האי" (שם). אמנם הוא מזכיר אף את ר' שמעון קיירא" (עמ' 384) אבל רק מכלי שני — בדברי רבנו ברוך המובאים על ידו (שם); ועי' מש"כ למעלה, הע' 67.

126 עי' גנו"ש, עמ' 385, שו' 12 וסע"מ 386.

127 עי' כנ"ל, הע' 124.

128 ר' יצחק בר' יהודה (גנו"ש, עמ' 383; 387; 389; ורע"מ 391), כלומר, אבן גיאת, כפי שכבר העיר גינצבורג (שם עמ' 383, הע' לשו' 2 ועמ' 382). ועי' למעלה, הע' 120.

129 רבנו ברוך (גנו"ש עמ' 383; 384; 389; וסע"מ 392) וכן ר' יוסף בר' יהבוי (שם סע"מ 386; ^{המקור} "יהסוי"; ועמ' 390: "יהכוי") כפי שכבר קרא אפשטיין (תרביץ שנה א ספר ד, תר"ץ, עמ' 31 והע' 2) וכן אסף (קרית ספר שנה כב, תש"ו, עמ' 241 הע' 1). גינצבורג, שחשב, שהמחבר הוא ספרדי ואולי אף מתלמידי הרי"ף, רצה לזהות את שני החכמים הללו עם ר' ברוך אלבאליה תלמידו של הרי"ף ועם ר' יוסף בר' מאיר הלוי תלמידו הגדול של הרי"ף הנודע באבן מיגאש" (גנו"ש, עמ' 382); אולם כבר העיר אפשטיין, שבר' ברוך כאן המכוון לר' ברוך בר' שמואל מארץ יון (תרביץ שם עמ' 31 והע' 1) או לר' ברוך בר' יצחק מחלב (שם שנה טז תש"ה, עמ' 50) ובנוגע לר' יוסף זה — שנראה שהוא "רבנא יוסף", אחד מחכמי חלב, שעמד, כמו ר' ברוך מחלב, בקשר של שות' עם רב עלי, אביו של ראש ישיבת בגדאד ר' שמואל, בעל מחלוקתו המפורסם של הרמב"ם, שנזכר ע"י ר' שמואל זה (עי' תרביץ שנה א שם הע' 2). ועי' גם להלן והע' 131.

130 עי"ל, הע' 129.

131 בפירוש כתובות לר' יהודה הכהן אלמדארי שבכ"י בריטיש מוזיאון, כפי שהעיר אפשטיין בתרביץ, שנה א, ס"ד, עמ' 31. כיו"ב שיער אסף, שבפיר' סנהדרין לר' יהודה הכהן ז"ל שבכ"י אוכספורד במקום שנאמר ר' יוסף בן יהודה ש"אולי צ"ל: בן יהבוי" (ק"ס, שנה כג, עמ' 235, הע' 10). ברם, ייתכן, ששם המכוון לר' יוסף אבן פלט, שאף שמו היה ר' יוסף בן יהודה" (עי' ספרן של ראשונים, ירושלם תרצ"ה, עמ' 200) או לחכם אחר בשם זה כגון ר' יוסף בר' יהודה הדרשן הנזכר ע"י ר"ש אבן ג'מע (עי' סה"י לכב' גריץ, עטרת צבי, עמ' 34). 132 בפירושו על הרמב"ם, כפי שנזכר ברשימה מתוך ספר זה הנמצא בכ"י באוקספורד, שנתפרסמה ע"י אסף (עי' ק"ס, שנה כב, עמ' 241).

133 אף ברשימת ספרים של ר' יוסף ראש הסדר נזכר "פיר' יבמות לבן יהבוי" (עי' אברמסון, ק"ס, שנה כז, עמ' 83, וע"ש גם עמ' 86, הע' 26).

133 מלבד בעצם דרך חיבוריהם על הלכות הרי"ף בפרשם את דברי הרי"ף, בהביאם אף דעות המנוגדות לדעתו וכנראה גם בהשלימם אותו, שניהם שווים בשימוש מקורות דומים מן התחום הצרפתי, הספרדי והמזרח-תיכוני כאחד; שניהם מעתיקים את רש"י ולעתים בלי להזכירו; שניהם עוברים משפה לשפה, ועברית, ארמית וערבית משמשות אצלם בערבוביה; שניהם מביאים כמה מפרשים לעניין אחד; ועוד כיו"ב.

ידועים ביניהם¹³⁴. ואולם אם נכונה ההשערה, שהבעתי למעלה, בסופו של פרק א', שהשריד לברכות אינו ספר התשלום גופו, אלא אוסף חומר להכנת ספר תשלום, אזי אפשר יהיה להסביר גם את ההבדלים האלה וגם אפשר יהיה לעמוד על תהליך חיבורו של הספר. ברם, רק גילויים של כתבי ידות נוספים יכולים להבהיר גם שאלה זו. לאחר שהוכח, ששריד זה הוא מספר המוסב על הלכות הרי"ף, אפשר לקבוע על פיו גם את הגירסא הנכונה שבהלכות אלו¹³⁵.

ג. קטע מפירוש פרובנסי להלכות הרי"ף

ב"גנזי שכטר", באותו כרך, פירסם פרופ' גינצבורג עוד שריד מכתב יד¹³⁶, שאף הוא, לדעתי, אינו אלא קטע מספר על הלכות הרי"ף. פרופ' גינצבורג כינה את הקטע בשם "מפרוש ברכות לאחד מקדמוני חכמי הצרפתים"¹³⁷. בהקדמתו לקטע זה עמד גם על טיב הקטע ועל היקפו. לדעתו "הקטע הזה מכיל פירושים קצרים לברכות, כ"ה, א'—כ"ו, א'". בנוגע למחבר דעתו היא, שאף על פי שב"סוף הקטע מעיר מתברנו על דבר אחד בדברי הרב אלפסי" ושהרי"ף "הוא האחד (ר"ל, היחיד) מן הראשונים שזכר בשם", אעפ"כ "מכל מקום ברור שמחברנו לא היה ספרדי אלא צרפתי והדעת נוטה שהיה מצרפת הצפונית שכן השתמש הרבה בפרוש רש"י והעתיק ממנו מאמרים שלמים באותיותיהם כמו שיראה המעיין אם ישווה פירוש זה עם דברי רש"י". כן הוא מדגיש, ששונה הוא המחבר מיתר ראשוני צרפת ואשכנז, כי "פרושים קצרים להש"ס על דרך הפשט לא נודע לנו מהחכמים שהיו בדורות שלאחר רש"י שכולם וביחוד בני צרפת ואשכנז הניחו פרוש רש"י ליסוד להבנת פשט התלמוד והם לא עשו אלא שהעמיקו והרחיבו הדברים, מה שאין כן במחברנו שפרושו הוא על דרך רש"י ולא על דרך בעלי התוספות"¹³⁸.

134 בשריד לב"מ הסגנון מלוטש ואילו בשריד לברכות הוא מקוטע ומטולא; בשריד לב"מ מובאים שמותיהם של המפרשים והפוסקים השונים לפי סדר דורותיהם ולפי סדר העניין ואילו בשריד לברכות אין סדר זה למשנת הראשונים המובאים בו; בשריד לב"מ מורגשת לא רק יד עורכת של המחבר, אלא יש גם שהמחבר גוקט עמדה ומכריע, מקרב או דוחה ומראה פנים, ואילו בשריד לברכות אישיותו של המחבר-המלקט אינה מורגשת כלל; ועוד כיו"ב.

135 כך אפשר מכאן לאמת את סברתו של בעל דקדוקי סופרים למס' ב"מ, דף צג, ע"א, אות ס, שמה ש"ליתא בכ"י ובדפוס קושט' "של הרי"ף" ואי... פרה" מקורו בטעות "ומסתבר שנשמט מן הפרה עד הפרה", שכן אף בספר זה נמצא לשון זו של הרי"ף — "רבנו הרב ז"ל בהלכות שלו" (גנז"ש, סע"מ 390). מן הלשון של המחבר (שם, סע"מ 392, שו' 13) נראה, שבהלכות הרי"ף לב"מ שלפניו היתה בפ"ת, סי' תקטו, הגירסא "סופר" ולא "ספר" כלפניו (דו"ץ דף נה ע"ב). ועוד כיו"ב. וכן להיפך, עכשיו נראה לקרוא בקטע זה "ואיבוע" במקום "ואיבדא" (גנז"ש, סע"מ 390, שו' 19, וע"ש הערת גינצבורג) וכפי שכתוב בהלכות הרי"ף, שם, סי' תקיד (דו"ץ, שם).

136 גנז"ש, שם, עמ' 371—374.

137 שם, עמ' 371.

138 שם.